

על איכות, מצוינות ותחרות

ארגוני הסטודנטים, הסגל והמל"ג תומכים כעת בדוח שוחט, אך עודד גולדרייך טוען: זו דרך מסוכנת מאד לפתור את משבר האוני'

עודד גולדרייך | 20/6/2008 5:32

בימים אלו **עולה שוב על סדר היום דוח ועדת שוחט** לבחינת מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. הגורמים המעוניינים בטובת המערכת מקווים להשתמש בדוח זה כדי לפתור את המשבר התקציבי שבו היא מצויה, אלא שדרך זו היא מסוכנת ואת המשבר ניתן לפתור בדרך אחרת.

ועדת שוחט מכירה בעובדה ששורש המשבר במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל נעוץ במחנק התקציבי שבו היא נתונה בעשור הנוכחי, מחנק שמקורו במדיניות הממשלה בתקופה זו, ואשר גרם – בין היתר – לצמצום דרסטי במספר חברי הסגל.

מה שמתבקש מהכרה זאת הוא המלצה פשוטה בתכלית: לסיים את המשבר על ידי החזרה מיידית של התקציבים שנגרעו בעשור הנוכחי והגדלת התקצוב באופן המותאם לגידול במספר הסטודנטים ובעלויות המחקר וההוראה. על התקצוב המתוקן לאפשר הגדלה משמעותית של מספר חברי הסגל, וזאת על מנת להגיע ליחס סביר בין מספר חברי הסגל ומספר הסטודנטים.

במקום להמליץ על הפתרון המתבקש הנ"ל, הועדה מתמקדת ביצירת מנגנונים של דיפרנציאציה בין חברי הסגל - שמטרתם האמיתית היא ביטול "העבודה המאורגנת" בהקשר של מחקר והוראה במוסדות להשכלה גבוהה - וזאת תחת הכותרת "עידוד מצוינות" ותוך בלבול מושגי בין איכות לבין דירוג יחסי ותחרות.

הקושי המהותי בהערכת איכות של מחקר והוראה הוא נושא לדיון נפרד, ואילו הוועדה סבורה כנראה שאיכות אקדמית ניתנת להערכה כמו איכות של תפוחי אדמה, על ידי מדידות כמותיות וטעימות של מומחים "חיצוניים" הממונים מטעם גורמים לא מקצועיים.

פסגת הפירמידה על חשבון הבסיס

אך מעבר לשאלת הערכת האיכות, לפחות בהקשר של מערכת ההשכלה הגבוהה, חשוב להבין כי שיפור האיכות של המערכת אינו מושג על ידי התעסקות בזיהוי הרכיבים שאיכותם טובה יותר באופן יחסי ובעידודם על חשבון שאר המערכת. אכן, מה שהמדיניות הממסדית צריכה לנסות לקדם הוא לא שיפור האיכות שבפסגה של המערכת אלא שיפור של האיכות שבבסיס המערכת. אם נדמה את מערכת ההשכלה הגבוהה לפירמידה, מובן שהפסגה תסתדר בדרך כלל ללא קשר למדיניות הממסדית. לעומת זאת, המדיניות הממסדית צריכה לעסוק בטיפול ובשיפור הבסיס משני טעמים מרכזיים:

1. משום שבסיס הפירמידה מהווה את רוב מערכת ההשכלה הגבוהה והוא שאחראי לרוב הפעילות של ההוראה והמחקר בה. לפיכך, איכות הבסיס היא שקובעת את איכות רוב הפעילות.

2. משום שפסגת הפירמידה מסתמכת באופן מהותי על בסיס הפירמידה, הן במחקר והן בהוראה. חשוב לציין שאת ההישגים יוצאי הדופן אי אפשר ואין צורך לעודד – הם צומחים, ומופיעים בדרך כלל במפתיע, מתוך הבסיס של המערכת, וככל שהבסיס טוב יותר, כן רבים יותר הסיכויים לצמיחתם.

לפיכך, ממסד נאור ונבון צריך לשאוף לשפר את האיכות המוחלטת של המערכת על כל מרכיביה, ולא להתרכז בעידוד מצוינות יחסית של יחידים.

לא חוקרים בשביל הכסף

בניגוד לכך, דוח שוחט מלא בהצעות למנגנונים לזיהוי ו"תגמול/עידוד" הפסגה. הדוגמאות כוללות מענק ייחודי לזוכי פרס נובל ודומיו - דבר מגוחך על פניו, מענק קליטה ל-5% מחברי הסגל הצעירים החדשים, מענק ייחודי ל-2% מהפרופסורים המלאים, מענקי הצטיינות ל-5%-10% מהסגל האקדמי הבכיר, מענק מחייה ל-12% מהדוקטורנטים, גמול תומך איכות ל-10% מהסגל וכיוצא באלה. הצעות אלו מתעלמות מכמה עובדות מכריעות.

ראשית, הפסגה אינה זקוקה כלל לתגמול או עידוד: הדחף המניע של כמעט כל החוקרים הוא העיסוק המדעי עצמו. מה שנחוץ להם, בניסיונם הסיזיפי להגיע להישגים בתחומם, הוא תנאים סבירים לקיום ולמחקר ולא "צ'ופרים" בלתי סדירים, שלא ניתן "לבנות" עליהם.

שנית, ההתמקדות בפסגה מזניחה את הבסיס, המהווה את רוב המערכת, והזנחה זאת מדרדרת את איכות המערכת. בפרט, אין בדוח שום התייחסות לאופן שבו יקלטו 95% מחברי הסגל הצעירים החדשים, לאפשרויות המחיה של 88% מהדוקטורנטים, ולתנאי המחקר וההוראה של 95-90% מהסגל האקדמי הבכיר.

שלישית, הדוח מתעלם מכך שלא קיים פער איכותי משמעותי בין קבוצת החוקרים ה"מתוגמלת" אשר ממוקמת קצת מעל לרף האיכות שנקבע, לבין קבוצת החוקרים ה"בלתי מתוגמלת" אשר ממוקמת קצת מתחת לרף זה. כך יוצר הדוח חלוקה שרירותית בין, למשל, חוקרים אשר מוקמו ב"מאיון העשירי" וזכו ל"תגמול" לבין חוקרים אשר מוקמו ב"מאיון האחד-עשר" ולא זכו ל"תגמול".

לא לסחטנות התקציבית

אכן, לפעמים אין ברירה אלא להקצות משאבים כגון משרות תקניות על פי רף חד שסובל מאותה בעיה, אבל דבר זה נעשה מתוך חוסר ברירה, ואילו כאן מדובר בייצור מצב מלאכותי של בחירה שאינו מחויב מבחינה אובייקטיבית ואינו מקדם שום מטרה לגיטימית.

אסיים בדוגמא נוספת המאפיינת את הגישה האבסורדית של דוח שוחט. הדוח ממליץ על תוספות תקציב של 185 מיליון שקל ל"עידוד מצוינות" ו-118 מיליון שקל ל"בקרת איכות" (ראו הסתייגויות קודמות). לעומת זאת, לאחר ניתוח המשבר הכלכלי במדעי הרוח, הדוח ממליץ על הקצאת 15 מיליון שקל - לקרן "תחרותית". לגבי מדעי החברה מוזכר הצורך בתמיכה כספית אך לא מוקצבים משאבים למימון התמיכה, שאמורה להתבצע דרך מרכז עצמאי חדש המקיים "ניתוק מוחלט מכל נושא פוליטי עכשווי" - דבר מגוחך שלעצמו.

בגלל כל אלה, אל לממשלה להעביר את דוח שוחט בתקווה שבעקבות זאת יואיל משרד האוצר להחזיר להשכלה הגבוהה את הכספים הנחוצים שקוצצו מתקציבה. גם ללא החלקים שקוצצו מהדוח, הנוגעים לשכר הלימודי ולשכר חברי הסגל האקדמי, מכיל הדוח דרישות מסוכנות לאקדמיה הישראלית ומבשר שינויים מבניים חמורים שלא יגרמו ל"עידוד מצוינות", בלשון הדוח, אלא יסיפו לגרוע מאיכותה הכוללת של המערכת בכסות הבלטתם של קומץ "מצטיינים".

הכותב הוא פרופסור למתמטיקה ומדעי המחשב במכון ויצמן למדע, וחבר הפורום להגנת ההשכלה הציבורית